

Bewonersbetrokkenheid bij Energietransitie

Geleerde lessen uit Living Lab Muide-Meulestede 2024 - 2025

Februari 2026

De missie van het Living Lab werd gedefinieerd als ‘het (her)ontwikkelen van Muide-Meulestede als pilootwijk tot een duurzame, inclusieve en fossielvrije wijk die de levenskwaliteit van bewoners verbetert’. Daarbij werden volgende doelstellingen bepaald:

- het terugdringen van de CO₂-emissies in de wijk door de verduurzaming van (lokale) energie- en warmtesystemen;
- de beoogde fossielvrije transitie op een gedragen, inclusieve en sociaal rechtvaardige wijze faciliteren en het concreet toepasbaar maken van de energietransitie voor maatschappelijk kwetsbare groepen in Muide Meulestede;
- het verbeteren van de energiestatistiek en woonkwaliteit van de bestaande bebouwde omgeving;
- het opschalen en inzetbaar maken van de energiesysteemoplossingen in andere Gentse wijken, buurten en de stad.

Daartoe werd een breed consortium opgericht met een diversiteit aan cruciale partners: Architecture Workroom Brussels, Daidalos-Peutz, Energiecentrale Gent, Energent, Wattson, UGent, Stad Gent Dienst Stedelijke Vernieuwing, Stad Gent Dienst Milieu en Klimaat, Flux 50, Dienst Wonen Stad Gent, Boydens/Sweco, 3 E, Stad Gent Dienst Beleidsparticipatie, Trividend, Kelvin Solutions, Blixt, VITO, SAAMO Gent .

Het consortium ging uit van een collectieve aanpak van de transitie. Zo is een collectieve warmtetransitie in de reeds bebouwde omgeving een cruciale, maar vaak onderbelichte pijler binnen het bredere klimaat- en energiebeleid. Individuele oplossingen (zoals warmtepompen) en collectieve oplossingen zijn aanvullend. Anders dreigt een structurele achterstand (ruimtegebrek en Matthëuseffect).¹

---

¹ Verslag verkenningsoverleg warmtetransitie – fossielvrije en weerbare wijken in de bestaande bebouwde omgeving, Minaraad & VITO, december 2025

Om de wijk tegen 2030 fossielvrij te maken hebben we een inclusieve en collectieve strategie nodig waarbij ieder jaar gemiddeld ongeveer 500 woningen worden gerenoveerd en overgeschakeld op hernieuwbare energie!

Muide-Meulestede is een typische stedelijke 19e-eeuwse wijk. Er leven 6 464 Gentenaars, verspreid over 1 595 individuele woningen en 1 509 appartementen. 672 huishoudens wonen in sociale woningen. Het gemiddeld inkomen ligt een stuk onder het stedelijk gemiddelde (en nog meer onder het Vlaamse gemiddelde), er is hoge werkloosheid, er is een groot aandeel mensen met een migratiegeschiedenis (58 %) en het merendeel van de bewoners (56 %) is huurder.

1. Projectniveau

Opzet:

De focus van het Living Lab Muide-Meulestede Fossielvrij ligt op het ontwikkelen van nieuwe concepten en praktijken door ze in de praktijk te testen. Dat gebeurde via (a) de realisatie van hefboomprojecten, (b) als testomgevingen voor het uitbouwen van een ontzorgend aanbod waarop individuele woningeigenaars kunnen intekenen en (3) op het ontwikkelen van een stapsgewijs transitie pad voor de gehele wijk.

In het initiële projectidee werden drie hefboomprojecten benoemd: het Zonnedakenproject (capteren collectieve en individuele zonne-energie en solidair verdelen en beheren in de wijk), Standaard Muide (aanleg van een collectief warmtenet onder buurtvoetbalveld dat gebruikt wordt door omliggende bewoners in de Dukkeldamstraat en de Manchesterstraat) en Voorhavenlaan 25 (collectieve systemen opzetten in gemengd woonblok met een mix van private huur, sociale huur en private eigendom, mix van appartementen en woonhuizen). De inzet van SAAMO Gent werd in eerste instantie vooral gedefinieerd bij het Zonnedakenproject en partieel en beperkt bij Standaard Muide en Voorhavenlaan 25.

Wat en hoe:

Belang van het informele

Terwijl in de beginfase van het Living Lab het Zonnedakenproject nog verder technisch en financieel onderzocht werd, werd de eerste focus m.b.t. wijkbetrokkenheid gericht op het project Standaard Muide. In april 2024 startte de SAAMO-opbouwwerker met huisbezoeken in de Manchester- en Dukkeldamstraat. Hij ging daarbij deur aan deur, lichtte het project toe en vroeg bewoners om hun woning beschikbaar te stellen voor energetisch en bouwtechnisch onderzoek. Dat onderzoek was nodig om een zicht te krijgen op welke renovatiestappen er nodig waren om de woningen voor te bereiden op een aansluiting op het collectieve warmtenet. Vragen als 'algemene kwalitatieve staat van

de woning' 'EPC-graad' 'toegankelijkheidsmogelijkheden nutsvoorzieningen' moesten daarbij beantwoord worden.

De intensieve aanpak (herhaaldelijke momenten van huisbezoek op diverse momenten van de dag en week) bleek essentieel om voldoende deelnemers te bereiken. Daarbij was het belangrijk om niet meteen van wal te steken met de 'plannen voor Standaard Muide en een collectief warmtenet'. De bewoners benaderen met open vragen zoals 'hoe is het om hier te wonen', 'wat vind je van de wijk', helpen om een ingangspoort te vinden en vertrouwen op te bouwen. Verder was het noodzakelijk om regelmatig langs te gaan, soms letterlijk de voet tussen de deur te steken en informele babbels te houden. Die 'aanwezigheid' en 'veelvuldige informele babbels' zijn essentieel, zeker om mensen in maatschappelijk kwetsbare posities toe te leiden naar een abstract onderwerp zoals klimaattransitie.

Zichtbaar, nabij en collectief

Na de huisbezoeken werd er een collectief moment georganiseerd om het project verder toe te lichten. Dit collectief moment werd doelbewust op drie verschillende momenten gedaan. Op die manier wilden we zo veel mogelijk mensen bereiken. De inhoud van de drie momenten was dezelfde. Doordat er meerdere momenten waren, hadden bewoners meerdere kansen om langs te komen en kon bijvoorbeeld de ene bewoner die de eerste keer al was geweest de volgende keer zijn/haar buur meebrengen, waardoor er interactie in de straat ontstond. Het project begon op die manier 'te leven', werd een thema in de straat.

Als locatie voor dit collectief moment (lente-zomer 24) werden twee parkeerplaatsen voor vzw 'Muide Roos' gekozen. Deze plek is centraal gelegen (snijpunt van beide straten), zichtbaar en praktisch, dankzij de goede samenwerking met de vzw die stoelen en drank voorzag. Mensen moesten gewoonweg maar 'even uit de deur stappen' wat de drempel om deel te nemen een stuk verlaagd.

Daarnaast werd ook een terugkommoment georganiseerd voor de bewoners die een renovatiescan hadden laten uitvoeren. Het doel was dubbel: enerzijds bewoners toelichten hoe ze de resultaten van de scan konden interpreteren, anderzijds de nieuwste inzichten van het hefboomproject met hen delen. SAAMO zorgde opnieuw voor de locatie, die bewust gelijk gehouden werd aan het eerste moment. In de tabel hieronder kan je de cijfers van bereikte mensen rond Standaard Muide zien. Ondanks het feit dat de cijfers in onderstaande tabel doorheen het proces dalen, mogen we rustig stellen dat we de buurt en de bewoners grotendeels 'mee hadden'. De dalende interesse had voornamelijk te maken met het steeds minder concreet worden van de uitvoering op termijn.

Totaal aantal adressen	Bereikte adressen	Aanwezigen op infomoment	Afspraak met renovatiecoach	Aanwezigen op terugkommoment
40	37	16	10	8
100%	92,5%	40%	25%	20%

Inzichten:

Signalen geven

Tijdens de informele deur aan deur gesprekken rond Standaard Muide kwamen er veel signalen die leefden in de buurt naar boven. Zo is er bijvoorbeeld spanning tussen de bewoners rond het voetbalveld en jongeren die op het nieuw geplaatste voetbalveld (buiten de trainingsmomenten) voetballen. De jongeren zorgen soms voor overlast bij de bewoners. Door de gesprekken konden ze hierover ventileren. Een luisterende houding sterkt de opbouw van een vertrouwensrelatie. De opdracht van de opbouwwerker bestond er niet in om met deze signalen aan de slag te gaan. Daartoe zou een geheel nieuw zijspoor ontstaan. Wel werden de signalen doorgegeven aan de wijkregisseur.

Het lijkt ons belangrijk om, binnen projecten zoals Living Lab, voldoende tijd te nemen om te luisteren naar de leefwereld en signalen die bewoners aanbrengen. Door eerst aan de slag te gaan met belangrijke signalen kan er een brug geslagen worden tussen de noden van de bewoners en het aanbod van het project; een opstap in de opbouw van wederzijds vertrouwen.

Concreet aanbod, timing

Wanneer je bewoners benadert in functie van een complex verhaal, zoals een collectief warmtenet, is het verkieslijk om een duidelijk actieplan en timing naar voor te kunnen schuiven. Daarbij is duidelijk dat hoe concreter het aanbod kan gemaakt worden, hoe makkelijker het wordt voor mensen om zich het project te verbeelden.

De aanleg van een collectief warmtesysteem heeft een grote impact op de woning en het dagelijks leven van bewoners. Hoe beter een project erin slaagt een concreet beeld te geven over de impact van de verandering, hoe meer de onrust over de mogelijke verandering kan weggenomen worden. Verder zijn voldoende tijd én mentale ruimte nodig om te kunnen reflecteren en tot beweging in een beslissingsproces te komen.

Als bewoners benaderd worden, dien je best goed voorbereid te zijn en in staat om op zoveel mogelijk vragen van mensen een eenduidig antwoord te geven. Informatie over het project, timing, ambities en modaliteiten zijn heel belangrijk. Mensen willen op de hoogte zijn van wat er concreet gaat gebeuren en willen weten welke gevolgen dat voor hen heeft, zonder dat het project al te dwingend (vermijden van het woord moeten!) overkomt.

De timing om de wijk in te trekken is dus belangrijk. Dat mag enerzijds niet te laat zijn omdat dan een gevoel van ‘forceren’ kan ontstaan, er te weinig tijd is om de idee te laten indalen, technisch en financieel voldoende ruimte mogelijk moet zijn, betrokkenheid en participatie plaats moeten krijgen. Dat mag anderzijds ook niet te vroeg gebeuren, omdat het dan mogelijk te weinig concreet kan gemaakt worden of politiek te weinig gevalideerd is.

In Muide Meulestede leek het belangrijkste element alvast gebrek aan zicht op concrete realisatie van het project en de daarbij horende timing. Het is moeilijk warmlopen voor een ‘mogelijk project’ waarbij grote individuele inspanningen en woningaanpassingen van bewoners gevraagd worden.

Het Living Lab heeft wél een duidelijker en concreter beeld gegeven wat er nodig is om collectieve warmtenetten te ontwikkelen in bestaande wijken en woningen. Twee jaar geleden hadden we dit onvoldoende kunnen verbeelden. De mogelijke uitvoering van twee projecten (Standaard Muide en een warmtenet in Meulestede-Noord) bieden kansen om hier – vanuit de praktijk – verder in te leren.

Mede-eigenaarschap

Living lab had de bedoeling een structuur, een vehikel uit te denken die de energetische producten voor de wijk ook in een vorm van mede-eigenaarschap of coöperatie zou ontwikkelen. Deze premisse riep van bij aanvang vragen op. Het uitgangspunt hierbij was niet alleen een streven naar autonomie of eigenaarschap van de wijk, bewoners of partners, maar evengoed een streven naar beperkt overheidsingrijpen en overheidsdependentie. Het is onze overtuiging dat de drempels m.b.t. mede-eigenaarschap nu onvoldoende opgelijst zijn en dat mede-eigenaarschap veel meer tijd, geld en expertise vraagt. Ook een duidelijke betrokkenheid en het opnemen van verantwoordelijkheid door de (lokale) overheid ondersteunt het vertrouwen en bevordert de haalbaarheid van zo’n structuur.

In die zin is het een bijkomend element die tot uitsluiting van maatschappelijk kwetsbare groepen kan leiden. Flankerende maatregelen kunnen mogelijk verhelpen, maar lossen in essentie de kwestie niet op.

Living Lab versus Gent Knapt Op

SAAMO Gent had – via het project Dampoort Knapt Op, later Gent Knapt Op - ervaring opgedaan in het betrekken van bewoners in het verbeteren van woonkwaliteit en energie efficiëntie. Bij Gent Knapt Op wordt een toelage van 30 tot 50 000 € verschaft aan maatschappelijk kwetsbare groepen om hun kwalitatief ondermaatse woning te renoveren. Deze som geld wordt enkel terugbetaald bij vervreemding van de woning. Bewoners worden doorheen het hele traject zowel sociaal als financieel begeleid en ondersteund.

Er zijn opmerkelijke verschillen tussen beide projecten, die mogelijks inzicht verschaffen in moeilijkheidsgraad van handelen.

	Living Lab	Gent Knapt Op
Erkend en ervaren nood/ probleem	-	x
Individueel vs. collectief	Uitgangspunt collectief, wel mogelijks individueel gedifferentieerd aanbod.	Uitgangspunt individueel, wél gecollectiveerd in ervaringsuitwisseling.
Concreet aanbod	-	x
Aangepaste (ook financiële) ondersteuning	-	x
Duidelijke timing	-	x
Politieke validatie (o.a. besteedbaar budget)	-	x
Persoonlijk effect na interventie	Gering verschil	Groot verschil

Bij Dampoort Knapt Op is vertrokken vanuit de reële nood van noodkopers om hun woonomstandigheden te verbeteren. Bij het Living Lab is niet vertrokken vanuit een vraag bij mensen in kwetsbare posities, maar vanuit de maatschappelijke uitdaging m.b.t. de klimaattransitie. Bij Living Lab ligt een grote focus op collectiviteit. Bij Dampoort Knapt Op werd er ook collectief te werk gegaan door bijvoorbeeld groepsessies te organiseren, gezamenlijke aankopen te doen. Maar de aangeboden oplossingen, de renovaties zelf, werden op het individueel niveau gefinaliseerd. Bij het Living Lab is de collectiviteit juist een vertrekpunt, omdat we zien dat de individuele aanpak van de klimaattransitie (huidig beleid), niet snel genoeg verloopt (of mogelijks te weinig inclusief is) om tegen 2030 of 2050 klimaatneutraal te worden. Zo werd binnen het Living Lab beslist om te werken aan een warmtenet met hogere temperatuur, zodat ervan bij aanvang meer woningen (zonder volledige energetische renovatie) kunnen aansluiten (oogpunt: zo weinig mogelijk mensen uitsluiten, zoveel mogelijk mensen meekrijgen). Een warmtenet met lagere temperatuur gaat uit van woningen die grondig energetisch aangepast zijn (hoge financiële inspanning nodig) en werkt bijgevolg a fortiori uitsluitend. Tot slot is er een verschil in output bij de interventie in beide projecten. Geothermische warmte voelt niet anders, beter of is niet fors goedkoper dan fossiele, terwijl een beter geïsoleerd kwalitatieve woning zonder vochtprobleem een duidelijke kwaliteitsverbetering heeft ondergaan waar de bewoner elke dag 'profijt' uit haalt.

Bijkomende opdracht voor Living Labs energietransitie is de renovatiegraad van woningen. Eigenlijk begint elke interventie op dit gebied altijd met een kwaliteitsconforme woning. Aangezien we weten dat er in Gent een belangrijk deel woningen niet conform is,

moet eerst (of liefst gelijktijdig) hierop ingezet kunnen worden, alvorens grondige energetische maatregelen effect kunnen ressorteren.

Kapstokken om wijkbetrokkenheid in energietransitie vorm te geven

1. Sense of urgency

Bewoners moeten het gevoel krijgen dat er een belangrijke opportuniteit of noodzakelijkheid zich aandient. Een opportuniteit kan een eenmalige premie of ondersteuning zijn (zie de 'Nu of nooit premie' (Kortrijk). Noodzaak of verplichting kan een wettelijke verplichting zijn en hoe die vormgegeven wordt (we moeten klimaatneutraal zijn tegen 2030 of 2050, daarom is er NU actie nodig).

Vanuit het consortium Living Lab kon er niet gecommuniceerd worden naar de buurt of buurtbewoners op deze manier.

Bewoners in de referentiegroepen (zie verder) melden dat bijvoorbeeld de pijlsnelle stijging van de energieprijzen (net na corona) een duidelijk 'sense of urgency'-moment was: niemand kan lange tijd maandelijkse afrekeningen van 500 € of meer betalen. Op dat moment begon iedereen na te denken over alternatieven.

2. Een concreet aanbod (oplossing) die toepasbaar is

Veranderende wetgevende en financiële incentives (fluctuerende energiemarkt) maken het heel moeilijk om een duidelijk vast een financieel kader te maken waarop een concreet aanbod aantrekkelijk kan uitgewerkt worden. O.a. het Zonedakenproject dat het meeste 'verbeeldingskracht' had is hierop stukgelopen. Het feit dat je geen zichtbare en tastbare interventie doet, is problematisch om wijkbetrokkenheid vorm te geven. Bewoners in het algemeen en zeker mensen in maatschappelijk kwetsbare situatie, hebben onvoldoende energie, tijd, ruimte of middelen te spenderen om na te denken over 'concepten'. Klimaatsceptici worden in de eerste plaats overtuigd met concrete realisaties.

3. Begeleiding

Het is nodig om bij belangrijke interventies zoals de klimaattransitie, voldoende ondersteuning te voorzien voor sociale, bouwtechnische, energetische en mogelijks financiële begeleiding van mensen in maatschappelijk kwetsbare posities. Dit houvast zorgt voor stabiliteit en steun in vaak precare leefomstandigheden en verhoogt de kans op slagen en succes van de interventie aanzienlijk.

4. Financiële stimulans

Dé olifant in de kamer! Iedereen die vertrouwd is met het thema energietransitie weet dat er immense inspanningen nodig zijn om deze te verwezenlijken. Daarbij is eveneens geweten dat mensen in maatschappelijk kwetsbare posities deze

onmogelijk financieel zelf zullen kunnen dragen. Om dit te ondervangen zal er financiële steun moeten verstrekt worden. Het collectiviseren van deze problematiek kan dit niet oplossen.

Net zoals andere grote maatschappelijke veranderingen (aanleg elektriciteitsnetwerk, riolering, ...) heeft een overheid hier een duidelijke taak in. Beleidsmakers dienen een antwoord op deze vraag te vinden. Als er financiering gevonden kan worden voor subsidies voor de aanschaf van elektrische auto's (voor een geheel ander bevolkingssegment) moet dit ook kunnen ifv de energietransitie voor maatschappelijk kwetsbare gezinnen. Hoe huurders en appartementsbewoners in dit verhaal ondersteund kunnen worden, vormt daarbij nog een extra uitdaging.

'Het is niet gemakkelijk, mensen te verleiden om anders te kijken, te luisteren, te denken, te leven, ... Wij zijn heel erg van de houvast, van de routine, van de reflex. Het enige wat ons altijd wel kan overtuigen is geld. Geld is altijd een stevig argument geweest.'²

5. Creatie van draagvlak.

Heldere boodschappen, een stabiel beleidskader en het persoonlijk uitdragen van de noodzakelijkheid van verandering (o.a. door beleidsmakers en opiniemakers) zijn nodig om een draagvlak voor de energietransitie te vormen. Het betreft een immense maatschappelijke uitdaging die enkel succesvol zal kunnen uitgerold worden, ook voor maatschappelijk kwetsbare groepen, indien er een lokaal en bovenlokaal draagvlak gecreëerd wordt.

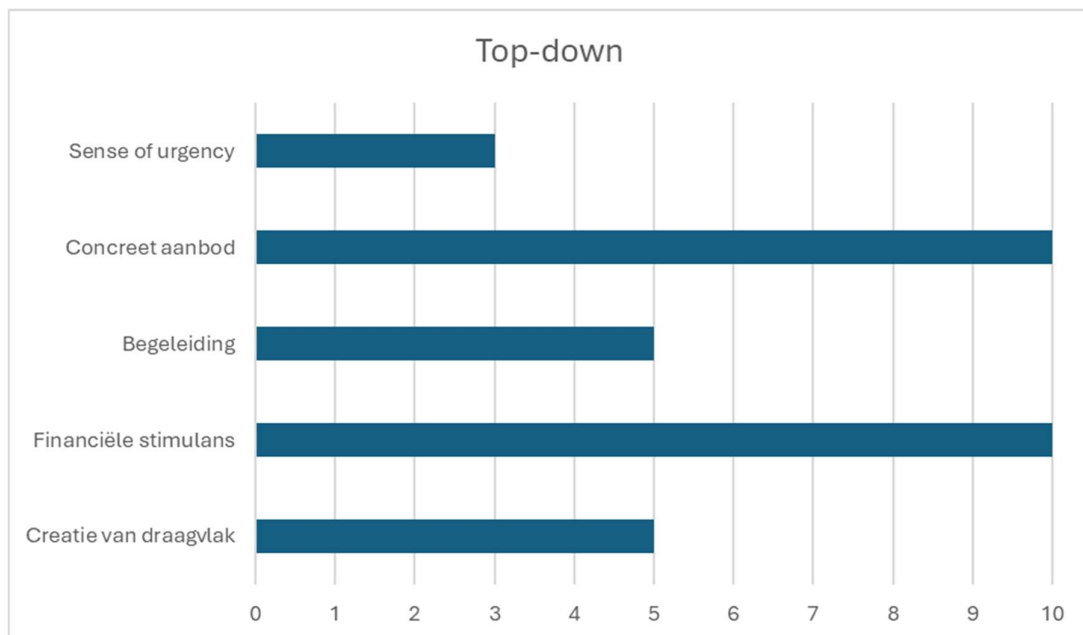
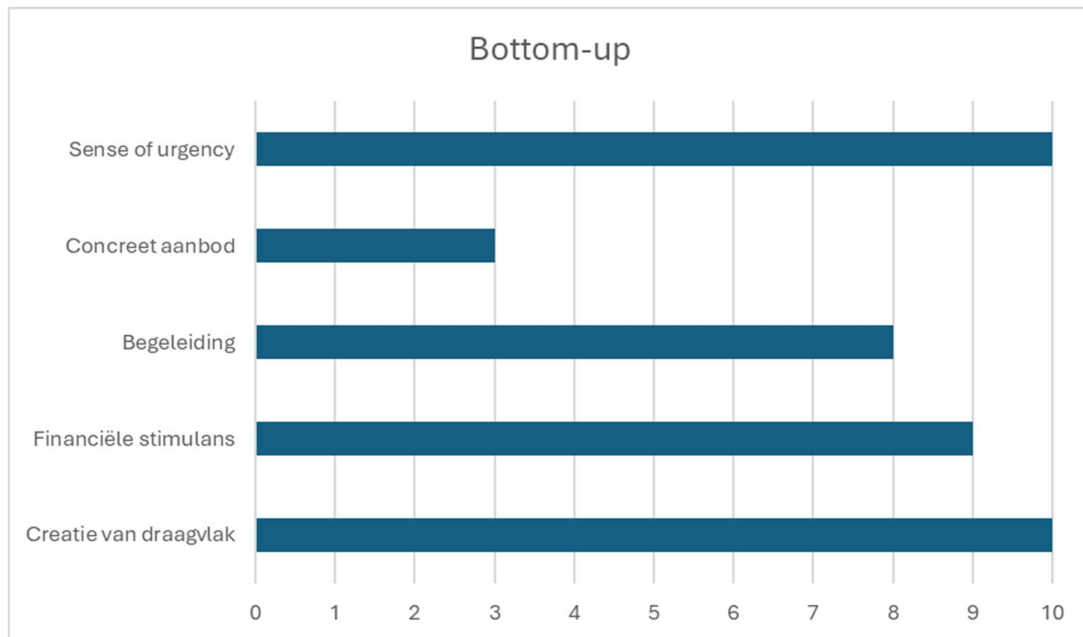
Bottom-up of top-down: een valse tegenstelling?

Natuurlijk is er een verschil in werking als er gestart kan worden vanuit een wit blad met een bepaalde som geld, waar samen met bewoners over nagedacht kan worden hoe die - in het kader van de klimaattransitie - collectief en solidair ingezet wordt. Dan wel een consortium die concepten uitwerkt en voorlegt aan een panel van al dan niet bereikte groepen buurtbewoners om via hun input de projecten meer aangepast en toepasbaar te maken voor de wijk.

Echter ... in beide gevallen zijn de kapstokken zoals hierboven geformuleerd, weliswaar anders, maar wel blijvend belangrijk. In onderstaande afbeeldingen wordt het belang van de vijf kapstokken weergegeven op een schaal van 1 op 10. Het is duidelijk dat een aantal elementen altijd doorslaggevend zullen zijn, maar we zien dat bij een bottom-up aanpak het creëren van draagvlak veel doorslaggevender is dan bij een top-down benadering. Bij top-down zal het dan veel belangrijker zijn dat er concreet aanbod is dan bij bottom-up.

---

² Josse De Pauw, De Standaard der Letteren, 22 maart 2025

Variatie in inzet bij iedere aanpak:

Top-down:

Een top-down aanpak vertrekt vanuit een concreet aanbod op een maatschappelijk probleem. Zie de ontwikkeling van het 'rollend fonds' voor noodkopers bij 'Gent knapt op', waarbij een duidelijk en concreet aanbod uitgewerkt werd met een sterke financiële stimulans. Daarbij werd minder ingezet op een 'sense of urgency', maar eerder in het in overleg gaan met kandidaat bewoners om hen te helpen een afgewogen beslissing te

nemen rond het behoud van de bestaande situatie (blijven wonen in een niet kwalitatief huis) versus een traject aangaan dat vele grote veranderingen met zich mee brengt. Zelfs ‘perfecte’ oplossingen worden vaak niet warm onthaald bij bewoners in maatschappelijk kwetsbare posities door bijvoorbeeld angst voor stigma of eerdere ervaringen met overheden en diensten. Wijkbetrokkenheid en creatie van draagvlak zijn in een latere fase makkelijker te faciliteren vanuit het ambassadeurschap van mensen die eerder hebben deelgenomen aan dergelijke projecten en die kunnen instaan voor de kwaliteit van het resultaat. Het is ook wenselijk om hun ervaringen heel actief te betrekken in de evaluatie en herwerking van systemen en processen van het instrument waaraan ze deelgenomen hebben. De focus van begeleiding zal in dergelijke projecten eerder gaan naar werving, aanmelding en begeleiding tijdens projectfasen.

Bottom-up:

Een aanpak van onderuit vraagt een sterke inzet op ‘sense of urgency’ en draagvlak. Net omdat je niet vertrekt vanuit een concreet aanbod waar wijkbewoners op kunnen intekenen. Je vraagt hen om zicht te houden/krijgen op een probleemstelling. Je vraagt een tijdsinvestering met een onzekere return. Het is belangrijk om probleemstellingen en mogelijke gevolgen voor individuen en groepen helder en transparant te communiceren. Als er voldoende draagvlak is voor het collectief uitwerken van oplossingspistes, is er ook hier een noodzaak aan financiële stimulans. Zeker voor mensen in kwetsbare posities. De sense of urgency zwakt dat enigszins af maar een brede uitrol zal steeds gebaat blijven met een stevige wortel. Een ontwikkeling van onderuit zal mogelijks een hogere begeleidingsinzet vergen. Naast de begeleidingsnoden van een top-down aanpak die blijven gelden, is er inzet nodig op de procesmatige manier van aanpak om mensen met verschillende noden, achtergronden en middelen gelijkwaardig te laten participeren.

Honderd huizen in de Brugse Poort is een project van Trafiek vzw en Rots vzw die werkt aan betaalbaar, kwalitatief en aangenaam wonen in de wijk. Samen met de bewoners willen ze de huisvestingsproblemen in de wijk aanpakken. Dit project is een goed voorbeeld van bottom-up werken. Hierbij is er niet vertrokken vanuit een concreet aanbod, maar vanuit een probleemstelling (vocht in oude woningen) waarrond draagvlak tot actie is gecreëerd, waardoor ook de sense of urgency sterk aanwezig was. Door de gedragenheid in de wijk was er levensvatbaarheid voor groepsaankoop en konden ze met die insteek financiële middelen losweken bij Stad Gent.

2. Wijkniveau

Opzet:

Nog voor het project gestart werd, was duidelijk dat communicatie naar de buurt belangrijk zou zijn in functie van het vergroten van het lokale draagvlak voor de energietransitie alsook voor de eventuele mobilisatie rond specifieke initiatieven. Het bouwen aan een wervend narratief, een communicatieplan en een wervingscampagne werden daarbij vooropgesteld. Zo was er een afzonderlijk werkpakket communicatie, waarbij ook een communicatiemedewerker betrokken werd.

Daarbij konden verschillende elementen als positief vermeld worden: dat we vertrokken vanuit een collectieve en inclusieve wijkaanpak, er ingezet werd op wijkbetrokkenheid en dat Muide-Meulestede hiermee een voorbeeldwijk in Vlaanderen zou kunnen worden. Dat het Living Lab zich bewust was dat er een grote groep mensen in een maatschappelijk kwetsbare positie verkeerden, en dat we die mensen wilden betrekken en net voor hen een oplossing wilden aanreiken. Blijft de algemene bedenking dat ‘fossielvrije’ wijk een abstract begrip is, dat moeilijk vertaling vindt in een eenvoudige en concrete taal (talen).

Naast de algemene communicatie was er de idee om te werken met specifieke ‘referentiegroepen’. Referentiegroepen, als groepen die bestaan uit mensen die doorgaans minder gehoord worden in het debat rond de klimaattransitie. In een eerste periode definieerden we 5 referentiegroepen: senioren, private huurders, mensen met een migratieachtergrond (mensen met Turkse afkomst, Bulgaren, Slovaken), noodkopers. Via deze referentiegroepen wilden we mensen die traditioneel ondervertegenwoordigd zijn in de klimaattransitie structureel betrekken in het proces van het Living Lab.

Voor het identificeren en definiëren van ondervertegenwoordigde doelgroepen werd op basis van gemaakte persona's een selectie gemaakt. Om deze bewoners te bereiken werd er de methode vindplaatsgericht werken gebruikt. Het voeren van gerichte straathoeken/of deur-aan-deurgesprekken kon leiden tot een bepaald engagement van de bewoners om mee te doen aan een gepland evenement, hierbij konden we hen bevragen over de verschillende hefboomprojecten van het Living Lab. Door de referentiegroepen konden we het ‘Wijkenergieactieplan’ (Werkpakket1) de ‘Aanbodontwikkeling’ (Werkpakket3) toetsen aan de noden van ondervertegenwoordigde en/of kwetsbare gezinnen in de wijk. Met deze input konden op maat gemaakte instrumenten ontwikkeld worden, die bruikbaar zouden zijn voor zo veel mogelijk bewoners van Muide-Meulestede. De combinatie van dialoog, outreach, onderzoek en experiment vormde hiervoor de basis.

Het plan was om alle referentiegroepen tussen oktober en december 2024 te organiseren en hen vanaf januari 2025 samen te brengen tot één gemengde groep met een gedeelde visie en instrumentenmix, een soort expertenteam dat een collectieve klimaatstem zou

vormen, zodat er een vaste vertegenwoordiging van kwetsbare huishoudens in een ‘wijkenergiecoalitie’ was.

Wat en hoe:

Het was positief dat er een afzonderlijk werkpakket communicatie en een communicatiemedewerker in het Living Lab aangeduid was. Echter ... het bleek een veel grotere opdracht dan verwacht om eensgezind en helder over het project een algemene communicatie op te maken. We onthouden een terughoudendheid om helder over de nakende klimaattransitie te spreken waarbij de ‘sense of urgency’ concreet gemaakt wordt. Angst voor scherpe, negatieve of paniekreacties maakten het moeilijk communiceren, in een project waarbij de stad mee initiatiefnemer is. Op die manier wordt het moeilijk om een draagvlak te creëren, geloofwaardigheid op te bouwen.

De werkgroep communicatie vond uiteindelijk overeenstemming in de communicatie over de ambitie van stad Gent om tegen 2050 fossielvrij te zijn. De voornaamste doelstellingen waren: bewustzijn creëren, het project bekendmaken, interesse en betrokkenheid genereren en de verwachtingen van de wijk correct managen. Er werd vrij laat, en met beperkte informatie, gecommuniceerd, wat de boodschap voor een deel uitholde.

Kennismaking met Muide-Meulestede

In het begin van 2024 startte de opbouwer van SAAMO Gent met het verkennen van de wijk Muide-Meulestede. Dit gebeurde via vindplaatsgericht werken: actief aanwezig zijn op plekken waar bewoners spontaan samenkomen. Met de nadruk op dialoog bezocht hij winkels, culturele verenigingen en cafés in de buurt. Een namiddag in café Het Hoeckske, een avond bij de mensen van Muide Roos en bezoeken aan de activiteiten van het lokaal dienstencentrum De Waterspiegel, buurtcentrum De Loods en projecten van SAAMO vormden zo het begin van een breed netwerk in de wijk.

SAAMO is al lange tijd actief in Muide-Meulestede, onder andere met projecten Samen op Straat (versterkend werken met jongeren in de openbare ruimte), de STEK-werking (sociale onderbescherming opsporen en bestrijden), CLT (Community Land Trust, alternatief woonmodel). Deze projecten focussen vooral op het noordelijke deel van Meulestede rond de Marseillestraat, een gebied dat voornamelijk uit sociale woningen bestaat. Voor het Living Lab lag daar minder relevantie, omdat bij grote energetische beslissingen de sociale huisvestingsmaatschappij, en niet de bewoners zelf, de doorslaggevende partij is.

Tijdens de zomer van 2024 bleven de inspanningen rond vindplaatsgericht werken verderlopen. De opbouwer was aanwezig op de Muidefeesten met een informatiestand over het Living Lab. Hierbij kon men pannenkoeken krijgen en bijkomend

een flyer van het Living Lab. Er werd gekozen om op een elektrisch vuur te bakken, om op die manier het thema van energietransitie te verzinnebeelden. De pannenkoekenstand maakte het mogelijk om nieuwe mensen aan te spreken, vragen te beantwoorden en het project zichtbaarder te maken. Door deze aanwezigheid hebben we contactgegevens kunnen uitwisselen met verschillende bewoners.

De eerste referentiegroepen

In oktober vonden de eerste groepsgesprekken van referentiegroepen plaats: één met de Eigenarenbond en één met een Turkse mannengroep van vzw Muide Roos. De Eigenarenbond, hoewel natuurlijk niet exclusief actief in Muide-Meulestede, bleek een waardevolle gesprekspartner. Verhuurders zijn een cruciale schakel in de energietransitie: in de wijk is ongeveer de helft van de bewoners huurder, wat betekent dat elke energetische ingreep overleg met de eigenaar vereist. Inzichten van de verhuurdersbond hielpen om beter te begrijpen welke drempels en motivaties bij verhuurders spelen.

Vzw Muide Roos, een Turks gebedshuis in het hart van de Muide, bleek een toegankelijke ingang tot de Turkse gemeenschap. De gastvrijheid en openheid waren groot, maar wanneer het ging over een specifiek thema zoals fossielvrije wijken, was er aanvankelijk terughoudendheid. Door aanwezig te blijven en relaties op te bouwen, groeide het vertrouwen. Uiteindelijk waren de mannen van Muide Roos bereid om te spreken over het Living Lab. Aangezien de werking voornamelijk mannen bereikt, moesten Turkse vrouwen later apart gezocht worden.

In december volgden nog twee referentiegroepen: één met verhuurders die in de wijk verhuren en één met noodkopers. Lokale verhuurders vinden was een moeilijke aangelegenheid omdat zij vaak niet in de wijk wonen en huurders soms niet bereid zijn contactgegevens te delen. Zowel voor het Living Lab als bij vorige ervaringen van SAAMO Gent zien we dat er een grote afstand bestaat in de relatie huurder-verhuurder. De meeste huurders hebben angst iets verkeerd te doen of vrezen gevolgen als verhuurders extra investeringen moeten doen. Sommige huurders hebben ook een ronduit slechte verstandhouding met hun verhuurder waardoor overleg of contact helemaal uit den boze is. De zoektocht naar private verhuurders bevestigde de structurele moeilijkheid ifv het werken rond private huur. Het vinden van noodkopers was eenvoudiger. Via SAAMO en het project Gent Knapt Op, dat exclusief met noodkopers werkt, konden bestaande contacten worden heropend en betrokken worden bij de referentiegroep.

Senioren en private huurders

Door ziekte was de opbouwwerker van SAAMO voor een ruime periode out en moest er gezocht worden naar vervanging. Na een inwerkperiode kon de nieuwe opbouwwerker

opnieuw referentiegroepen organiseren. In het voorjaar van 2025 kwamen er twee nieuwe groepen tot stand: één met senioren en één met huurders.

Het onderwerp klimaattransitie en senioren is een moeilijke combinatie. Als je senioren aanspreekt met het verhaal dat Gent tegen 2050 klimaatneutraal wil zijn, dan krijg je meestal als antwoord dat het 'hun tijd nog wel zal duren'. Waarom zouden ze zich hiervoor (ook financieel) engageren? Wat we wel zien in Muide-Meulestede is dat er heel wat geëngageerde senioren zijn in de wijk. De senioren die naar de referentiegroep zijn gekomen, waren bewoners die mee participeren aan buurt initiatieven als vrijwilligers. Ze wilden meewerken aan de referentiegroepen, eerder 'om de wijk vooruit te helpen', dan voor het onderwerp zelf.

Het vinden van huurders was opnieuw een grote uitdaging. Huurders haakten één voor één af, op één na. Omdat huurders moeilijk te herkennen zijn en vaak minder deelnemen aan wijkactiviteiten, werd besloten om opnieuw in te zetten op deur-aan-deur huisbezoeken. Deze aanpak had duidelijke voor- en nadelen. Het voordeel is dat je iedereen bereikt, ook bewoners die je anders nooit zou tegenkomen. Dit geeft een realistischer beeld van kwetsbaarheden in de wijk. Het nadeel is dat vooral kapitaalkrachtige eigenaars geneigd zijn te reageren op thema's rond renovatie en klimaat, waardoor veel tijd gaat naar gesprekken met mensen die niet tot de effectieve doelgroep behoren. Bovendien was het praktisch onmogelijk om op korte tijd een collectief moment te vinden voor private huurders. Daarom werd gekozen voor individuele gesprekken.

Werkwijze referentiegroepen

De referentiegroepen bestonden gemiddeld uit 4 à 5 mensen, waarbij we een vragenlijst als leidraad voor het gesprek gebruikte. Eerst gaven we uitleg over de plannen en ideeën die gemaakt zijn door het consortium en daarna openden we het gesprek om hier gedachten over uit te wisselen. De vragenlijst diende eerder als leidraad, niet als vastgelegd format. De opbouwwerker leidde het gesprek en zorgde ervoor dat iedereen voldoende aan bod kwam, terwijl een collega van SAAMO instond voor het verslag. Hij maakte ook gebruik van beeldmateriaal dat AWB had ontworpen over de verschillende onderdelen (zonnedaken, warmtenet, wijkvehikel) van het Living Lab. Duidelijk visueel materiaal kan zeker helpen om ideeën te verbeelden en van gedachten te wisselen.

Zonnedakproject geschrapt – op zoek naar een concreet aanbod

Rond dezelfde periode veranderden de plannen van het Living Lab. De uitvoering van de Zonnedakennota bleek (technisch-financieel) niet haalbaar, waardoor het vooruitzicht op een concreet hefboomproject wegviel. Hierdoor verschoof de focus van de referentiegroepen. In plaats van te vertrekken vanuit een onmiddellijk uitvoerbaar project, gingen we aan de slag met het verkennen van ideeën, opties en randvoorwaarden rond

zowel zonnedaken als warmte. Het wegvallen van de meest concrete oplossingspiste maakte bewonersbetrokkenheid op het project bijzonder moeilijk.

Er was opnieuw een andere aanpak nodig. We stelden de vraag wat wijkbetrokkenheid nog kon betekenen voor het WijkEnergieActiePlan (WEAP) en hoe we duurzame meerwaarde voor de wijk konden blijven creëren. Na overleg kozen we ervoor om de Fix Brigade te ontwikkelen (lente-zomer 2025). Via concrete klussen wilden we ingang vinden bij bewoners om over duurzaamheid te spreken en toe te werken naar meer draagvlak voor de klimaattransitie.

Samen met de Energiecentrale wilden we bewoners gratis kleine energetische ingrepen aanbieden. Zeker bij slecht geïsoleerde woningen kan elke (ook kleine) ingreep een voelbaar verschil maken. De Fix Brigade bood een laagdrempelige manier om in gesprek te gaan met bewoners. Door iets tastbaars te geven, ontstond bereidheid om verdere ideeën of bekommernissen te delen. Hoewel we op meer deelnemers hadden gehoopt, vooral omdat bewoners in de zomer minder nood voelen aan isolatie, was het project toch waardevol. Het leverde belangrijke inzichten op voor het WEAP, vooral rond sociale dynamieken. Dankzij de Fix Brigade konden extra, minder zichtbare kwetsbaarheden worden gedetecteerd en toegevoegd aan de kennis die al bestond via de wijkregisseur en buurtwerker. Het voegde een ‘sociale laag’ toe bij de reeds gemaakte technische atlas (social mapping, zie verder).

Inzichten:

Het belang van transparante communicatie

De communicatie die wijkbewoners ontvingen vanuit het Living lab, toonde ambitie: ‘De Stad Gent wil in 2050 fossielvrij zijn’. Het consortium koos er niet voor om te vertrekken vanuit probleemstellingen die in de toekomst effectief op het bord van wijkbewoners zullen liggen, zoals bijvoorbeeld extra belastingen op fossiele brandstoffen en de maatschappelijke en collectieve kost van klimaatverandering. Het is belangrijk om daar vanuit een partnerschap van overheden, bedrijven en middenveld gezamenlijk positie in te kiezen en actief over te communiceren. Het zijn onderwerpen en gevolgtrekkingen die onvermijdelijk aan bod komen in gesprekken met buurtbewoners. Wanneer bijvoorbeeld een overheid daar geen kleur bekent, zwakt dat de ‘sense of urgency’ af die mensen nodig hebben om in een bottom-up verhaal te stappen. Het is wenselijk om van bij de start van grootschalige transitieprojecten transparant te zijn over de gevolgen van non-interventie. Het is begrijpelijk dat er vrees is voor emotionele reacties uit de wijk. Emotionele reacties kunnen net een dankbaar aangrijpingspunt zijn voor een werking van onderuit.

Uitvoeringsperspectief, zichtbaarheid en inspelen op een reële nood

Bewoners toonden bij eerste contacten interesse en nieuwsgierigheid, maar lieten zich evengoed sceptisch uit, over de onzekere en weinig concrete uitvoerbaarheid van het Living Lab. Zolang er geen duidelijk en haalbaar uitvoeringsperspectief bestond, was het precair om bewoners te engageren voor hefboomprojecten die nog in conceptfase zaten. Mensen in kwetsbare posities hebben nood aan perspectief van uitvoering. Vaak leven ze in een survival modus en hebben ze eerder een kortetermijnvisie. Verandering is sowieso voor veel mensen moeilijk. Bij bewoners in kwetsbare posities spelen bovendien tal van andere, urgenter prioriteiten, waardoor energie vaak geen aandacht krijgt.

Met de tijd leerden we dat langdurige en zichtbare aanwezigheid in de wijk essentieel is om vertrouwen op te bouwen, zeker bij bewoners in kwetsbare posities. Alleen wanneer er een duidelijk aanspreekpunt is, ontstaat er ruimte voor betrokkenheid. Concreet gerealiseerde voorbeelden wekken vertrouwen, nieuwsgierigheid en engagement, zoals eerder ook bleek bij Gent Knapt Op.

Een tastbare eerste realisatie en een fysieke plek waar het aanbod zichtbaar wordt en waar dialoog mogelijk is, kan een belangrijke hefboom vormen. Bij het Living Lab misten we deze fysieke plek in de wijk. Er was geen uithangbord van het Living Lab en er was geen vaste plek waar mensen met hun vragen of ideeën terecht konden.

De 'Groene Hub' is een plek in Gaasperdam, Nederland, die haar deuren opent voor iedereen die wil mee denken of doen rond duurzaamheid. Ze zetten samen met bewoners projecten op rond duurzaamheid om zo de buurt te versterken. Sinds de start is de Groene Hub al uitgegroeid tot een gemeenschap met veel verschillende projecten en werkingen. Doordat de Groene Hub een fysieke plek heeft in de wijk is de zichtbaarheid groot en maakt de Groene Hub zichzelf bereikbaar voor bewoners in de wijk, wat veel heeft betekend voor het succes ervan.

Financiële meerwaarde of minstens kostenneutraliteit is cruciaal, zeker voor mensen in kwetsbare situaties die andere, urgenter zorgen hebben. Tijdens een eerste design sessie van het Living Lab werd het voorbeeld van een OCMW-medewerker aangehaald die stelde dat (maatschappelijk kwetsbare) mensen pas in beweging komen als ze maandelijks minimaal 40 € verschil (vermindering) op hun energiefactuur kunnen beogen. En natuurlijk kunnen en moeten we het over andere meerwaardes en bedreigingen hebben (wat gebeurt er als je op termijn niet veranderd, ...), maar deze premisse toont de benodigde mentale stretch waarover we willen spreken. Deelname aan de energietransitie lukt enkel wanneer de voorgestelde instrumenten inspelen op een reële nood en praktisch, haalbaar en begrijpelijk zijn. Zolang het project voor bewoners niet financieel aantrekkelijk is (wat momenteel nog niet het geval is) zal het nodig zijn om op een andere manier relevant en onmisbaar te worden voor hen.

Tijdens een design sessie op 27 november 2025 maakte een werkgroep over het 'inclusief aanbod' volgende analyse:

'Omdat er vandaag een systematisch onderverbruik bestaat, gaat renovatie altijd gepaard met hogere kosten (grote investering, stijging verbruik), terwijl mensen in kwetsbare posities net op zoek zijn naar manieren om het financieel haalbaarder te maken. Wat wel resoneert met hun dagelijkse zorgen zijn hun leef-en woonkwaliteit, hun weerbaarheid t.o.v. de toekomst en lokale solidariteit (anderen helpen).

Er is nood aan een verhaal vanuit twee hoeken:

1. De kikker: CO2 zal steeds meer belast worden, fossiele brandstoffen zullen schaarser worden, gasprijzen zullen stijgen. De mensen die het langst blijven zitten, zullen langzaam uitgekookt worden, zonder het te merken.
2. Het concreet aanbod: het is slimmer om nu mee te stappen in een betere oplossing, zoals (a) minimale renovatie-ingrepen uitvoeren, (b) aansluiten op een 60°-warmtenet (unieke kans) en (c) stapsgewijs renovatiegraad verhogen, op je eigen tempo.

Ontzorging bij renovatie van woningen kan nog een stuk verder gaan. Denk: een wijkaannemer, collectieve vergunningen, doe-het-zelf bouwpakketten, ... Daarnaast kan financiële ontzorging (op te splitsen in maandelijkse kost, renovatiekost en aansluitkost) voor kwetsbare gezinnen een groot verschil maken. De laagste inkomens hebben hierbij nood aan een bijkomend financieel vangnet: een combinatie van een sociaal tarief en een rollend fonds. Het is cruciaal om ook voor huurders/verhuurders een passend antwoord te formuleren. De enige structurele oplossing die we zien is een combinatie van:

- semipublieke huur in de vorm van sociaal verhuurkantoor waarbij de huurprijs voor 9 jaar lang vastligt
- verplichting aan verhuurders om fossielvrij te verwarmen, vastgelegd in het comformiteitsattes (Vlaanderen/Gent)!

Sociaal weefsel als hefboom

Het bleek niet altijd wenselijk om meteen uitgebreid over het Living Lab of de klimaattransitie te beginnen wanneer bewoners aangesproken werden. Voor veel mensen in Vlaanderen is de klimaattransitie geen tastbaar thema. Eerst werken aan een relatie en vertrouwen, is vaak een betere manier om later een inhoudelijk gesprek te kunnen starten. Ook bij de keuze van outreachlocaties is het belangrijk te weten of er effectief wijkbewoners aanwezig zijn. Zo komen in De Waterspiegel ook veel mensen uit Wondelgem en Sint-Amandsberg, wat voor het project niet relevant was.

Voor veel mensen (zeker in kwetsbare posities) is fossielvrij worden geen prioriteit. Deelname aan referentiegroepen gebeurde eerder uit een gevoel van behulpzaamheid of vanuit de band met de opbouwwerker. Vertrekken vanuit het sociaal weefsel maakt een moeilijk thema als klimaattransitie voor mensen in kwetsbare posities wél behapbaar. Op die manier kan het sociaal weefsel een hefboom zijn voor het onderwerp klimaatverandering. Op de schaal van Muide-Meulestede kan er dus draagvlak gecreëerd worden voor de klimaattransitie door in te spelen op de realiteit van mensen en het opbouwen van relaties met mensen. Zo ontstaat een gevoel van vertrouwen en veiligheid en kan er stap voor stap toegewerkt worden naar bewustwording en het oplossen van bepaalde problemen (al dan niet door henzelf aangedragen).

Het Duurzaam Huis in Dampoort wilde duurzaamheid toegankelijk maken voor kansengroepen. Het huis was een fysieke plek in de wijk, een buurtontmoetingsplaats waar concreet gewerkt werd rond huisvesting, duurzaamheid, afval en samenleven.

Wanneer bewoners melden dat ze te weinig plaats hadden in hun beluik- en kleine arbeidershuisjes om hun afval te sorteren en bij te houden, slaagde het Duurzaam Huis erin om een afvalverzamelplaats in de wijk op te zetten. Vrijwilligers hielden het wekelijks open en bewoners konden er terecht met groenafval, elektrische toestellen en glas. Daarnaast werd een systeem uitgewerkt en aangeboden om op beperkte plaats in de kleine woningen afval te sorteren.

Een energie-audit die gebreken in de verouderde woningen blootlegde, werd gevolgd door een bouwblokrenovatie en een soort ‘nu-of-nooit’ premie die bewoners ondersteunde om noodzakelijke veranderingen te financieren en uit te voeren.

Een info-vergadering over duurzaam watergebruik focuste op het gebruik van spaardouchekoppen, spaarkranen en zuinige WC-spoelbakken. Een oudere vrouw wees de initiatiefnemers erop dat ze al haar gehele leven spaarzaam omging met water. Ze gebruikte afvalwater om het WC (dat geen spoelbak had) door te spoelen, waste zich aan een lavabo, de kraan werd nooit nodeloos opengedraaid. Ze toonde aan dat het aanbod dat het initiatief ontwikkeld had, niet tegemoetkwam aan haar vraag. Een ‘energiebeurs’ waarbij diverse ‘energieleveranciers’ een concreet aanbod deden tav de bewoners van de wijk en zo het vergelijken ertussen concreet en haalbaar maakte, voldeed daarentegen wel aan een vraag en werd een succes.

Continuïteit en voldoende tijd zijn aanvullende belangrijke elementen. Binnen het Living Lab hebben we in korte tijd veel willen realiseren. Twee jaar is een korte periode om bewoners van Muide-Meulestede te motiveren om deel te nemen aan een collectief systeem om klimaatneutraal te worden.

Groepsgesprekken vs. individuele gesprekken

Naast de gebruikelijke groepsgesprekken van de referentiegroepen is er ook gewerkt met individuele gesprekken. Individuele gesprekken hebben het voordeel dat elke stem afzonderlijk gehoord wordt, zonder invloed van dominante groepsleden. Groepsgesprekken hebben dan weer de kracht om ideeën te laten botsen en gedragenheid te meten. Een voorbeeld van die gedragenheid bij de referentiegroep 55-plussers was bijvoorbeeld bij ideeën voor iets concreet in de wijk zoals een groen wassalon. Hier was veel enthousiasme over dat in een groepsgesprek 'overdraagbaar' wordt naar anderen en voor bijkomende nieuwe ideeën kan zorgen. Beide vormen van gesprekken zijn noodzakelijk voor het proces.

Kwetsbaarheid van solo basiswerk

Voor het Living Lab werd één opbouwwerker ingezet in de wijk.

Dit bleek een risico op het moment dat deze opbouwwerker door langdurige ziekte uitviel. De verbinding tussen het project en de bewoners viel tijdelijk weg en de hele planning liep vertraging op. Bovendien ent opbouwwerk zich grotendeels op de uitbouw van relaties, wat in deze situatie niet zomaar doorgegeven of overdraagbaar kon gemaakt worden. Hierbij werd nogmaals het belang van continuïteit aangetoond. In het Living Lab is door het wegvallen van de opbouwwerker in de winter van 24-25 de planning van de referentiegroepen verschoven.

Gebruikte methodes voor wijkbetrokkenheid

Wanneer de inhoud van de referentiegroepen veranderde (bv. niet meer bevragen rond het zonnedakenproject) kwamen er ook nieuwe inzichten. In Muide-Meulestede zijn er momenteel onvoldoende kapstokken aanwezig voor oplossingen richting klimaatneutraliteit, vooral niet voor bewoners die in kwetsbare omstandigheden leven. Algemene publieke evenementen rond klimaattransitie slaan niet aan. Zo was er in april 2025, ondanks flyers, posters en promotie via diverse kanalen, slechts één aanwezige op een collectief infomoment.

SAAMO Gent heeft voornamelijk via drie verschillende methodes gewerkt. Er is gestart vanuit vindplaatsgericht werken. De opbouwwerker trok de wijk in naar specifieke plekken om op te zoek te gaan naar de juiste profielen voor de referentiegroepen. Met deze referentiegroepen is er input verzameld. Vindplaatsgericht te werk gaan is dus goed wanneer je ideeën wil toetsen of bepaalde groepen wil bereiken om informatie te delen. Met de Fix Brigade is er aan aanbodgericht werken gedaan. Het aanbod zelf was hierbij niet het doel, maar een middel om het verhaal rond klimaatneutraliteit op een laagdrempelige manier tot bij mensen in kwetsbare posities te krijgen. Een aanbod kan dus leiden tot meer en is een goed middel om vertrouwen op te bouwen, hoe klein het

aanbod ook is. Aanbodgericht en vindplaatsgericht werken kunnen elkaar daarbij versterken. Via de aansluiting die mensen voelen door het ingaan op een aanbod, kan ook interesse gewekt worden voor referentiegroepen. Waarschijnlijk hadden we sneller kunnen schakelen om meer aanbodgericht te ageren in de wijk. Zo zou er (alsnog) geëxperimenteerd kunnen worden met het ter beschikking stellen van 'plug and play' zonnepanelen. De 'social mapping' die er is gebeurd rond de drie clusters was een methode om data te verzamelen. Via social mapping maakten we sociale parameters zichtbaar en identificeerbaar. Zo detecteerden we relevante actoren, onderlinge relaties en machtsverhoudingen binnen bepaalde bouwblokken en/of straten. Op die manier kon de besluitvorming efficiënter gemaakt en een gedifferentieerde aanpak onderbouw worden.

Inclusiviteit als ambitie en realiteit: het belang van een stapsgewijze aanpak.

Wat betekent inclusiviteit binnen het opzet van het Living Lab? Betekent dit elke woning meekrijgen vanaf het begin? Gaat het over het meekrijgen van 90% van de woningen en het later aanpakken van de overige 10 %?

Natuurlijk is het onze intentie om de mogelijkheid te bieden aan iedereen om deel te nemen. We zien echter in de praktijk dat er te veel drempels zijn voor te veel bewoners om zonder hulp stappen vooruit te zetten. Daarom is het belangrijk om een model uit te werken dat voldoende modulair kan worden ingezet, zodat iedereen op z'n eigen ritme en tempo er mee aan de slag kan gaan.

Uit gesprekken die we hadden met 70-plussers hoorden we vaak hetzelfde verhaal: "Tegen 2050 ben ik er al lang niet meer. Waarom zou ik dan mee willen doen?" Het zal grote inspanning vergen om deze mensen te laten participeren in een collectief warmtenet dat een relatief grote impact heeft op hun leven. In die zin kan je ervan uitgaan dat er een (al dan niet beperkte groep) niet of pas later zal deelnemen. Het lijkt daarom essentieel om te focussen op een modulair systeem dat toelaat om gefaseerd en via diverse (tussen)stappen te kunnen deelnemen (zie de uitwerking van het warmtenet met hoge temperatuur (minder energetische ingrepen in de woning nodig) i.p.v. een 'idealer' warmtenet aan lage temperatuur).

Gedifferentieerde aanpak per cluster

Op basis van de bevindingen tijdens het Living Lab is gebleken dat één uniforme technische aanpak niet volstaat voor de volledige wijk. In de praktijk is een gedifferentieerde aanpak per stedenbouwkundige 'cluster' noodzakelijk. Zo zijn er in het Living Lab drie clusters geselecteerd om zich in te verdiepen. Deze waren Muidepoort, waar door de dichte bebouwing er genoodzaakt is met kleine installaties te werken per 2

à 4 woningen, Meulestede-noord, waar er door de heraanleg van een groot aantal sociale woningen de kans is één groot warmtenet te plaatsen waar ook de bestaande woningen op kunnen aansluiten, en de cluster rond het hefboomproject van Standaard Muide (dat vooral mikt op private woningen en een bescheiden aandeel sociale woningen). Dit geldt niet alleen voor de technische oplossingen, maar ook voor de manier waarop bewoners worden benaderd en betrokken. De dynamiek verschilt immers sterk naargelang de schaal van het systeem: een kleinschalige oplossing voor enkele woningen vraagt een andere benadering dan een grootschalig warmtenet voor een volledige straat. Daarom is het essentieel om per cluster de specifieke drempels in kaart te brengen, zowel op technisch, organisatorisch als sociaal vlak, en deze af te stemmen op de gekozen aanpak. De social mapping die is gebeurd, samen met de wijkregisseur en het buurtwerk, was een belangrijke stap. We zijn vanuit het Living Lab voornamelijk vertrokken vanuit hoe we het op technisch vlak kunnen realiseren en te weinig vertrokken vanuit de leefwereld van bewoners.

Wijkaanpak

Is een wijk de meest voor de hand liggende schaal om betrokkenheid van buurt en bewoners te realiseren? Bij de start van het Living Lab gingen we uit van volgende hypothese: voor de ontwikkeling en implementatie van decentrale, duurzame energie- en verwarmingssysteemoplossingen op wijkschaal is een integrale en sectoroverschrijdende aanpak nodig, met oplossingen die samen de technische, economische en sociale uitdagingen dekken die verband houden met de energietransitie en die zijn ingebed in een algehele stedelijke (her)ontwikkeling. Deze systemische, collectieve en wijkgerichte aanpak vergroot de betrokkenheid, het eigenaarschap en de acceptatie van bewoners en diverse wijkactoren.

Zoals hierboven vermeld, vereist de technische uitwerking voor de creatie van een warmtenet een gedifferentieerde oplossing. Elke stedelijke cluster heeft nood aan een specifieke oplossing en dito aanpak. Het concrete aanbod dat we nodig hebben om kwetsbare bewoners mee te nemen zal dan ook per cluster verschillen. Deze kapstok kan bijgevolg wellicht beter ingezet worden op projectniveau dan op wijkniveau.

Wat wel dient opgebouwd te worden op wijkschaal, is de creatie van draagvlak en sense of urgency, cfr. Het 'Honderd Huizen project' van de Brugse Poort. Mensen over de hele wijk kunnen betrokken worden op een probleem zoals de klimaattransitie, mits er ook sense of urgency is. Dit vraagt tijd.

Wijkbetrokkenheid zet je op in functie van een te behalen resultaat, in dit geval fossielvrij worden. Wanneer de oplossingen niet op wijkniveau zijn uitgewerkt, is het ook minder relevant om op wijkniveau wijkbetrokkenheid op te bouwen.

Info/mening Nina en Roeland graag.

3. Stadsniveau

Opzet:

Bij de aanloop van het Living Lab zijn er geen plannen gemaakt om op niveau van de stad aan betrokkenheid te werken. Dit was eigen aan het karakter van het Living Lab omdat de volledige focus op wijkniveau was.

Wat en hoe:

Gedurende heel het Living Lab zijn er dus geen stappen gemaakt op stadsniveau rond het thema wijkbetrokkenheid. Het is pas later bij het schrijven van deze nota dat het idee rond betrokkenheid op niveau van de stad een piste is geworden om over na te denken.

Inzichten:

Het stadsbeleid is onontbeerlijk om de energietransitie waar te maken. Energietransitie is verbonden met het woonbeleid en moet er onlosmakelijk deel van uitmaken. Door de koppeling tussen de Energiecentrale en werking rond woonkwaliteit in de creatie van een 'Renovatiecentrale', heeft de Stad Gent alvast zijn ambitie hieromtrent kenbaar gemaakt. Of de instrumenten die deze centrale in portefeuille heeft afdoende zijn om tot een inclusieve energietransitie te komen valt naar aanleiding van dit Living Lab niet te beoordelen. Wel vermoeden we, dat naast individuele ondersteuning - waar momenteel sterk op ingezet wordt - de collectieve aanpak aanvullend en versterkend kan werken tav mensen in maatschappelijk kwetsbare situatie.

Het was onze overtuiging dat een stedelijk beleid het wijkniveau voornamelijk beschouwd als het niveau waarop kan geëxperimenteerd worden om zo tot een verfijnder programma en maatregelen te komen die de energietransitie zullen versterken. Hoe dan ook is het daarbij van belang dat ze zich ten volle engageert om te blijven experimenteren met alle aangereikte kapstukken zoals hierboven beschreven. Zonder die inspanning is de ambitie van een inclusieve en sociaal rechtvaardige energietransitie niet haalbaar.

Tenslotte ...

Living Lab Muide-Meulestede kan bogen op een reële en aangename aanpak van co-creatie en co-öperatie tussen haar partners en stakeholders! Ondanks de verschillen in hoedanigheden, had elke partner dezelfde doelen voor ogen en werd er op open en transparante manier gezamenlijk naar gestreefd.

Toch heeft het proces van het Living Lab tijdens de duur van het proces verschillende spanningsvelden blootgelegd. Weinig vernieuwend om te wijzen op de spanning tussen markt, overheid, middenveld en gemeenschap. Een algemene beleidsintentie zoals ‘fossielvrije wijk’ wekt spanning op wanneer er te veel drempels ervaren worden door bewoners om daar effectief deel van te kunnen uitmaken. Een marktgedreven denken dat gebaseerd is op een sluitend businessmodel, stuit op de beperking van een inclusieve en sociaal rechtvaardige klimaattransitie. Specifieke maatregelen en instrumenten zullen ontworpen, gefinancierd en toegepast moeten worden om mensen in maatschappelijk kwetsbare posities te helpen om ‘mee’ te zijn met het verhaal van de transitie. Ook zij kijken uit naar een manier waarop zij zich in deze evolutie echt betrokken kunnen voelen. De haalbaarheid van verschillende hefboomprojecten bleek, onder andere door een volatiele en steeds veranderende markt, alleszins moeilijker dan verwacht. Ze reikten niet direct een helpende hand.

We zijn ervan overtuigd dat enkel met voorfinanciering en energieadvies we de energietransitie in 2050 niet zullen volmaken. Zonder ruime investeringen, in private en sociale huurmarkten en vele flankerende maatregelen (zoals huurprijsregulering) zal het niet lukken. Zonder de mensen in maatschappelijk kwetsbare positie beter te begrijpen en in te spelen op hun noden, dreigt het een slag in het water te worden.

Met het Living Lab hadden we een fijne groep idealistische en gedreven partners, vol goede ideeën. Er werd veel uitgetoet. Pijnpunten kwamen aan de oppervlakte. Voldoende om er nu niet mee op te houden. Een omgeving creëren waarin die weggewerkt kunnen worden, zodat Muide-Meulestede alsnog verder kan experimenteren met die sociaal rechtvaardige klimaattransitie is een blijvende uitdaging. Niets ergers dan nu op te geven. Maatschappelijk kwetsbare groepen verdienen beter.

<p>Toon Raymaekers Jacob Peuters Gilles Guillaume Frank Vandepitte</p> <p>E[frank.vandepitte@saamo.be] M[0488 900 849]</p>	<p>SAAMO Gent</p> <p>[Living Lab Muide-Meulestede] [Blaisantvest 70] [9000 Gent]</p>
---	--